

August Kitzberg ja koduarmastus.

Teoorjuse kaotamise ja talude päriseks ostmisega elavnes rahvuslik liikumine ja tugevnes kodutunnetus, eriti kodulooduse ilu ja sellest tuleneva koduarmastuse kauda. Koduarmastus ja sellele toetuv isamaa-armastus sai Eesti luule põhiliseks teemaks, samuti laiu rahvahulki haaravaks seltskondlikuks tegevuseks, eelkõige põllumeeste seltsides.

Meil oli aga ka neid, kellel olid koduümbruse kaunistamise ja loodusearmastuse kogemusi enne seda. Seda tegid harilikult need, kellel oli oskusi ja teadmisi aianduse alal, nagu J.W.Jamson, kes nooruki-eas oli Vändra pastor K.Körberi juures kutsariks ja aednikuks. A.Kitzbergi isa Peeter aga on olnud suveti Laatre mõisas aednikupoisiks. Talude ümbrusteski leiame iidseid puid, milliseid istutati juba pärisorjuse ajal perekonna tähtpäevade, eriti pulmade puhul. Üheks selliseks oli ENSV rahvakirjanik Ernst Peterson - Särgha osivanemate Särgha talu Vändras. Seal ENSV Teaduste Akadeemia Geoloogia Instituudi Välibaasis on praegugi alles alates 1806.a. pulmapuud. Vallakoolimajade ümbruse kaunistamist, õuna- ehk rohtaia asutamist hakati propageerima alles 1870. aastate lõpul. Kuid August Kitzbergi vend Jaan koos isa Peetriga algas sellega Niitsadul peaaegu aastat varem s.o. 1858.a. A.Kitzbergi teostest "Ühe vana" Tuuletallaja noorpõlve mälestused" loeme. "Aga ilus oli Niitsadu koolikoht oma ümbruse poolest. Keset valda tasase maa peal, lilleline heinamaalapike sügava lombiga, kus see mustad kaanid elutsesid, otse läve ees, maja ja õue ümber suured vanad kased, neist sai kevadel mahla. Otse maja kõrval kena noor kaasikutukk, väike küll, aga mulle suuri saladusi täis. Seal võisid need haidjad, head ja pahad vaimad, kõik pesitseda. Lilli kasvas seal kõiksuguseid. Ja seeni. Mmudkui nopi, pane kuuma ahjuavau peale küpsema, pigista pihus vesi välja, kasta

sooltee sisse ja süü. Kui magus! Ja põllupõuandidel kasvas maasikaid, põllul kiviahervarte ümber vabarnaid - kui aga julgust oleks olnud! Aga kõik kohad oli saladuslikke olevusi täis, kõik oli ainus üks muinasjutt.

Ja väikeseks paradiisiks muutis vend Niitsaadu. Istutas õunasia, palju ilupuid, pöösaid, roose, lilli, - kust aga sai vedas ta seda kreemi kokku, kirikumõisast, tuttavate mõisaednike käest.

Ja läve ees murul ja kaasikus viisid kruusatatud iluteed liigeti - loogeti, keset lilleplatsi, samba otsas seisis päevakell - see oli otse ilma ime - ! Ja kevadel tuli Niitsaadu toomingatesse ööbik laulma. Kerase kumistikust kukkus kägu, Killeme varikust vilistas peale - kesapõllul leidis lõukeste pesi küll ja küll.

Küll oli hea elada, kui kõik inimesed väikest valgepeaga poissi armastasid ja ema klimeisuppi keetis. Või kui ta suvel kamateri keetis ja keedetud oad, herned, odraterad murale valge palaga peale pükse paistele kuivama ja mind juurde valvama pani, et kuked, kanad ei tuleks. Kui hea oli siis sealt ise teri nokkida. . ."

Need kaunid elamused kujundasid kirjaniku koduarmastuse ja ellu-suhtumise, inimeste armastuse.

Sellega on seletatav tema heasoovlikkus ja tahe leida inimeses positiivseid iseloomu jooni. "Üks unustamatu armas oli "Libahundis" Tammara vanaema, Pöögles - Maie keolis - tuli otsast alata. Koolimaja seisis keset lagedat välja, ei aedu ega pöösast ümber. Koolimaad olid kurnatud, karjamaad soostunud. Koos vend Augustiga asus ilumeelne koolmeister Jaan Kitzberg koolikoha kaunistamisele. Rajati viljapuu- aed, istutati ilupuid. Mõne aasta pärast uppus maja rohelusesse."

Nendel kodudel on A.Kizbergi elulaadi kujundamisel märkimis- väärne koht. Tema looduseelamuste tundaküllus on seetõttu ehtne.

Avalduvad ka loodushaldustes kirjanduslike eeskujude mõju.

Kitzbergi kodukoha looduse kirjelduste isamaalis - lüüriline paatos on tundetoomilt ning sõnastuselt väga lähedane rahvusliku liikumise ajajärgu patriootiliselt häälestatud looduslüürikale. Siin on A.Kitzbergi Karksi maastiku piltides sugulust Mihkel Veske looduseelamust luulega, nagu "Ilus oled isamaa" j.t. Ei ole ta ka L.Koidula luule mõjuta, eelkõige "Meil aiaäärne tänavas" ja "Mu isamaa on minu arm", "Tuuletallajas" mainib ta, et "...laule lugemin ma heameelega, iseäranis Koidula omi. Koidula ja Kreutzwald on minu tähed ja on selleks jäänud."

A.Kitzbergi kodukohad asusid Pärnumaal. Seetõttu ja ka olevalt, et ta oli suur G.R.Jakobsoni austaja, polnud talle teadmata ka Pärnu + Eesti Põllumeeste Seltsi selgitustöö õuna- ehk rohtaedade asutamisest ja sellest tulenevat koduarmastusest. Olulisemad sellel teemal olid kõned: J.Eglon "Õunapuuaedade" (1874), A.Sõerd "Kuidas põllutöö ja viljapuud on inimest sundinud rändamist maha jätta" (1881). Samuti ka G.R. Jakobsoni kõned eriti 16.II 1875, kus ta rõhutas viljapuuaedade osa talupoja moraalse elu arendamise osas, Hübiks päriskeha omanikud olla, kui temal viljapuuaeda ei olla istutatud, sest seesugane aed tuua mitte eriti üksi rohket kasu, vaid on iluks kohale ja rõõmuks peremehele. "Sakala" toimetusest endine koolmeister Jakob Kõrv oma kõnes 1881. Väändras selgitas rohtaedade tähtsust keskkonnakaitse probleemidest lähtudes: "Viljapuude kasvatamine on meie kliima ja õhu parandamine õhumiskuse suurendamise poolest nagu metsad üleüldse." Rõhutatult käsitles ta aedade kaudu looduse ja koduvõlu kasvatamisest, sest "viljapuudel on luulalik ja elu lõbustuse tähendus". Ta soovitas, et ka koolide juurde õunapuuaedad asutatud saaksid, kus juba meie nooreuga selle tähtsa tööga tutvaks saaks ja

ära harjuks. Sellega mõistame kui palju kaugemale, ajast ette, oli jõutud Niitsandul ja Maial.

Tartu Põllumeeste Seltsis tõstatati alles 1886 probleem, et vallavalitsuse kulul iga koolimaja juurde viljapuuaiaid istutataks - "et viljapuude pidamine meie hulgas jõudsasti edenema hakkaks on igaühale isameesarmastaja soov ja ihkamine" Aedade rajamine ja koduarmastuse kasvatamine oli ka ajakirjanduse probleemiks. Üldtuntud on isegi tänapäeval C.R. Jakobsoni seisukoht "Üks maakohat ilma õunapuul- ja lilleaiata on nagu roog ilma soolata ehk nädal ilma pühapäevata."

Kasvanud kaunite lillepeenarde ja võimsate puude keskel, oli A.Kitzbergi kodukoha-tunne tugevasti arenemud ning see avaldus temas eeltoeteldud tödede mõistmises ja kandumises ka tema tegudesse koduvõlu propageerimisel. See kauni lapsepõlve mõju ei ilmnemud üksnes A.Kitzbergi, vaid ka teiste kirjanike ja tegelaste iseloomu kujunemisel. C.R. Jakobsoni kirjust Milli Suburgile 29.apr.1873.a. loemo; Minul oli oma lilleaed kodus, olid minu linnud, keda ma harisin ja toitsin ja selle peale kaugel koolis igapäev mõtlesin. Need olid päelad, mis mind kodu külge köitsid, et ma seal ei oleks raatsinud lahkuda, nende seas olin ma õnnelik. Sellega on ka seletatav, et C.R. Jakobson ka Kurgjal arendas iluaiaandust. Tema õemehe Johanson - Pärna mälestusist teame "Jakobson oli surmani suur loodusearmastaja. Tal olid oma pärismaal omad lilled ja lillepeenrad, mille külge keegi muu puutuda ei tohtinud. Iga õie, iga leheke oli talle tuttav ja rõõmustas teda kui väikest last." Ka L.Koidula kirjadest Fr.R.Kreutzwaldile (1868) võime järeldada temas loodusevõlu tekkimisest lapsepõlves koduajas "Rõõmsa lapsepõlve

mälestus idaneb veel liig kindlasti südames." Lapsepõlves, kui hommiku vara õunaaeda astudes kõik lillepeenrad, mis eile õhtu alles nappus magama heitsid, õitsel nägin, õilmekehed laiali, lahutatud lehtedega varte pealt kikutades mind tervitasid, kui naeratasid lapse suurte silmade üle, kes sõnalausumata õitseva lillepeenra nagu imelugu ette seisma jäi

Lapsepõlve koduõue ilu mõju avaldus A.Kitzbergi juures ka selles, et ta vanas eas oli veel suur rooside sõber ja nende kasvataja oma koduaias. Ilus kodumõnu ei ole A.Kitzbergi teostes mitte ainult päriskohtomanike saavutus. Jutus "Sauna Antsu oma hobune" (1894/ on ka pops oma saunatare juurde kauni rahtais koos lillepeenardega rajanud. A.Kitzbergi koduarmastus ja tunnetus avaldub paljudes tema teostes. V. Altin A.Kitzbergi monograafias mainib "Veli Henn ja Henna veli" kohta. Ilmselt on Kitzberg juttu kirjutades otsa puhanud oma noorpõlve kodukohta ja sealseid inimesi kirjanduslikult taas-elustades, sest ühegi ta teoses ei esine nii ohtralt autobiograafilisi sümboleid, kui neis. // Millise kiindumusega rippus ta oma sünnikoha "Kodukurukese" küljes teema meeleoluvissandis: Oh Eestimaa, kus leiba küll ja vett" Lauluise Kreutzwaldi sõnadega tunnistas "Saaviks jälle sinna palka, kus ma ükskord enne käinud. // Tema üks esimesi jutustusi "Kodukurukest" (1878) õhkub kodukohtarmastusest.

Tänapäeval, mil meie üldhariduskooli ülesandeks on suunata noori eelkõige kodukohta tööle, on koduarmastuse kasvatamine saanud üheks tähtsaks kommunistliku moraali kujundamise probleemiks. Selleks aitab palju kaasa kodumõnu. Meie koolidel on selleks juhendid ja sihid, eelkõige 2-a. pioneeride ekspeditsioon, Minu kodumaa NSV Riit, 1972.a. on kehtiv ka NSVL HM korraldus "Looduskaitsealase töö tugevdamisest üldhariduskoolides", kus rõhutatakse,

et kõiki aineid tuleb õpetada kodukohast lähtudes siis suhtuma ka A.Kitsbergi 1892.a. avaldatud jutustusesse "Maimu" mõistmisse suure emotsionaalsusega ja lugupidamisega. Loeme sealt: "Karksi, mu kallie kodu, kuid oled sa mulle armas juba lapseana! Kui ilusad on Sinu mäed ja orud, metsad ja laaned, järved ja jõed, kui kallid mulle Su mälestused! Sinu pind on mulle püha, Sinu muistejutud koovad kuldviire Sinu radade ümber.

Tule, oh rändaja, Karksi mägedele, orgudesse ja metsadesse, Viibi Karksi linnamäel, vägevate varemete vahel

Ja kui sa määserval seisatud ja alla vaatad, kus su jalgade ees linnaveski järveksne kõrgete kõrkjate vahel uinab, kus valged vesiroosid unistades päid kõigutavad - püha rahu asub su hinge. Tõstad sa kõrgemale omad silmad - ilus org avab su vaatele oma süle. Teisel pool orgu tõuseb kõrge kallas, sopiline ja kääruiline. Siin varjavad vanad lõmmused ja jalakad sulisevaid allikaid, seal tõusevad kuni äkilise Kuningamäe tipuni kõrged sinised männid. Sa tunnend enese maakoha ilust otsekui joobuvat

Sinu vaaimusilm avab enese nagu tahaks ta kaugele minevikku vaadata, minevikku, mis must ja tume

Siis tõusevad imelikud kujud su vaaimusilma ette, kui unenäos tõttavad aeg ja inimesed, kelle jalg üle kohtade käinud, kus sinagi nüüd peatud.

Sinu vaia tõuseb kõrgele nagu tahaks ta ühendada lahkunutega kes enne Sind elanud. Sa tahaksid teateid tuua, sõnumeid neilt saada aastasadade üle, mis juba ammagi püsivata jooksul mööda lennanud ja unustuste merde kadunud, igavesti kadunud.

Kallid külalised !

Mõtestame lahti kodukohta mõiste tänapäeval. Uurime tema olevikku ja minevikku põhimõttel "Olevik ja mineviku tütar ja tuleviku ema".
Hakkaame veelgi rohkem oma kodukohta armastama ja tema heaks töötama - sest kodu on kodumaa tuksuv süda. Kes ei armasta kodu, sellel pole kodumaaad. Karksi rahval on olnud tugev kodutunne, mille arengus on oma osa ka A. Kitsbergil. Karksi kodutunnetus on tugev ka tänapäeval - mis väljendub siinsete majandite j.t. asutuste töös ja elus. Kas ei tuntuks Polli Katsabaasi, Karksi kolhoosi, Kõrgemäe sovhoosi, Nuia EPT. Vääriline koht ENSV koolide seas on ka Nuia Keskkoolil. Armastame neid ja sammume eduteel ikka helge hääse nimel - see pole mitte sentimentaalsus, vaid nõukogude patriotsismi avaldus.

Jõudu ja edu !

7. juuni 1989.

O. Niinemäe
Orest Niinemäe

ENSV Ühiskondlik Pedagoogika Uurimise
Instituut

Allikmaterjal.

1. August Kitzberg. Valitud teosed I ja II Tln. 1956.
2. V. Alttõe "August Kitzberg" Lühimonograafia Tln. 1960.
3. Eesti kirjanduse ajalugu III köide Tln. 1969.
4. Eesti kirjanduse biograafilise leksikoni (Toimetanud E.Nirk ja E.Sõgel) Tln. 1975.
5. Orest Miinmäe "Eesti kirjamehed ja haridustegelased looduse armastuse kasvatamisest ja loodusekaitsest 19. sajandi teisel poolel - Rmt "Eesti kirjanike ja kultuuritegelaste pedagoogilisi seisukohti" Tln. 1980.
6. Ajaleht "Sakala" lisaleht nr.16, 1880.
7. Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi protokollid - Pärnu Koduloo-museum.
8. Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi protokollid . K M K O.
9. C.R. Jakobsoni kiri L.Suburgile 19.04.73 - K M K O
10. L.Koidula kirjad Fr. R. Kreutzwaldile 1868 - K M K O
11. J. Johanson - Pärna "Mälestused".